

## FUQAROLIK HUQUQIDA YURIDIK SHAXSLARNING QAYTA TASHKIL ETILISHI VA HUQUQIY OQIBATLARI

**Qutlimuratov Farxad Kalbayevich**

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti "Fuqarolik va biznes huquqi" kafedراس dotsenti, yuridik fanlar nomzodi e-mail: farxad\_nukus@mail.ru tel: +99893 777-97-77*

**Akmalov Hamid Akmalovich**

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti 3-bosqich talabasi e-mail: hamidakmalov999@gmail.com tel: +998912094959*

**Annotatsiya:** *Yuridik shaxslarni qayta tashkil etishda uning kreditorlari huquqlarining himoya qilinganligi va manfaatlarining ta'minlanganligi asosiy masalalardan biri sanaladi. Chunki, yuridik shaxs qayta tashkil etilishi asosan kreditorlarning manfaatlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli qayta tashkil etish jarayoni boshlanishidan oldin kreditorni xabardor qilishga nisbatan aniq muddatlarni belgilash muhimdir. Qolaversa, bu jarayonlar haqida kreditorni xabardor etishning odatdagi tartibga yangicha qarash, qayta tashkil etish boshlanishidan xabardor bo'lishdan kreditorning manfaatdorligini oshirish, bunda xabardor qilishning ommaviy tartibini joriy etish dolzarbdir. Qayta tashkil etish jarayoni boshlanganidan o'z vaqtida xabardor bo'lgan yuridik shaxsning o'z qarzdori bo'lgan yuridik shaxsga nisbatan talablarini qo'yish va qayta tashkil etilgan yuridik shaxs bilan huquqiy munosabatlarni saqlab qolish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu esa qonunchilikda kreditor huquqlarini himoya qilishning muhim vositasi sanaladi. Mazkur maqolada yuqorida ta'kidlangan holatlardan kelib chiqqan holda, fuqarolik huquqida yuridik shaxslarni qayta tashkil etishda kreditorlar manfaatlarini himoya qilish haqida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, mavzu yuzasidan mualliflarning shaxsiy taklif va xulosalari bayon etilgan.*

**Kalit so'zlar:** *yuridik shaxs, kreditor, huquqlar, himoya qilish, qarzdor, javobgar, xabardor qilish, jamiyat, ishtirokchilar, muassislar.*

Yuridik shaxsning qayta tashkil etilishi har doim unga tegishli huquq va majburiyatlar taqdiri bilan bog'liq bo'ladi. Bu jarayonda ishtirok etuvchi subyektlar - qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs va uning kreditorlari o'rtasidagi huquqiy munosabatlar alohida belgilanish hamda tartibga solishni taqozo etadi. Chunki, yuridik shaxs o'z faoliyati davomida turli xildagi shartnomalar tuzish yo'li bilan fuqarolik muomalasida ishtirok etish hamda deliktlar orqali zimmasiga majburiyat oladi va mazkur majburiyatlar boshqa shaxslar uchun huquq hisoblanadi. Qolaversa, yuridik shaxsning mehnat munosabatlaridan kelib chiqadigan majburiyatlari va ommaviy-huquqiy munosabatlar (soliq, bojxona, bank-moliya)dan vujudga keladigan majburiyatlari ham tegishli subyektlar uchun huquqlar hosil qiladi. Ana shu huquq bor bo'lgan shaxslar - kreditlar o'z talablarini qonun yoki shartnomada belgilangan shaklda va tartibda qarzdor yuridik shaxsga nisbatan qo'yishi normal va huquq-tartibot uchun yo'l qo'yiladigan va qabul qilinadigan holat sanaladi. Buning uchun esa yuridik shaxs mavjud bo'lishi, faoliyat yuritishi hamda mol-mulk yoki mulkiy huquqlarga ega bo'lishi lozim bo'ladi. Biroq yuridik shaxs faoliyati har doim ko'ngildagidek va bir tekis kechmasligi mumkinki, bu

holat, o'z navbatida uning kreditorlari manfaatlariga putur yetkazishi yoki huquqlari poymol bo'lishi xavfi yuzaga kelishi mumkin. Ushbu holatlar, ayniqsa, yuridik shaxs tugatilayotgan yoki qayta tashkil etilayotganda yaqqol namoyon bo'ladi. Shu bois ushbu jarayonlarda kreditorlar huquqlarini himoya qilishning alohida huquqiy mexanizmlarini nazarda tutish va belgilash muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Umumiy tartibga ko'ra, qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsning kreditorlari qayta tashkil etish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatish yoki umuman ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Bu esa muayyan vaziyatlarda ularning qonuniy manfaatlariga putur yetkazilishiga sabab bo'lishi mumkin va biznes hamda tadbirkorlik sohasida o'ziga xos dolzarblik kasb etadi. Shubhasiz, ushbu toifa shaxslar (kreditorlar) huquqlarini himoya qilish kompaniyalarni qayta tashkil etish jarayonlarini tartibga solishda milliy qonunchilikning ustuvor masalalaridan sanaladi. Sud amaliyoti ko'rsatishicha, ko'p holatlarda qayta tashkil etish yuzasidan nizolashishning asosi bo'lib, aynan kreditorlar huquqlarining buzilishi hisoblanadiki, bu hol ular huquqlari va qonuniy manfaatlar himoyasining past darajasidan guvohlik beradi. Sud amaliyotida shakllangan nuqtayi nazarga muvofiq, yuridik shaxsni qayta tashkil etish jarayonida kreditorlar ta'sir doirasi tegishli majburiyatni bekor qilish yoki bajarish yoxud yetkazilgan zararni qoplashga bo'lgan huquqini amalga oshirishga oid talab qo'yish imkoniyati bilan cheklanadi.

Ayrim mualliflar qayta tashkil etish va tugatish jarayonlarida kreditorlar huquqlarining ta'minlanganligi va himoyalanganligi indeksining to'rtta ko'rsatkichi mavjudligini qayd etishadi. Ushbu ko'rsatkichlar sifatida quyidagilar keltiriladi: 1) kreditor qarzdor - yuridik shaxs qayta tashkil etilish uchun ariza topshirishiga to'sqinlik qila olish va shu yo'l bilan o'z huquqlarini ta'minlay olish imkoniyatiga egaligi; 2) to'lovga qobiliyatsizlik (bankrotlik) jarayoni boshlanganidan keyin majburiyat ta'minoti sifatida taqdim etilgan qarzdorning aktivlarini o'z foydasiga musodara qilish talabini qo'yishi mumkinligi; 3) talablari ta'minlangan kreditor boshqa kreditorlarga qaraganda yuridik shaxs qayta tashkil etilayotgan yoki tugatilayotganda imtiyozli huquqqa egaligi; 4) yuridik shaxs rahbariyatidan farqli ravishda qayta tashkil etish jarayonida uning yuridik shaxsni boshqaradigan yangi egalari kreditorning talablari uchun javobgar bo'lishi [2].

Qayta tashkil etish va tugatish jarayonida kreditorlar huquqlarini himoya qilish usullarida ushbu mezonlar namoyon bo'ladi:

1. Qarzdor faoliyati ustidan nazorat. Qayta tashkil etish jarayonlarida kreditor huquqlarini himoya qilish indeksining ushbu mezoniga yuridik shaxs faoliyatiga to'lovga qobiliyatsizlik xavfini kamaytirish maqsadida qo'llaniladigan cheklovlar kiradi. Bunda asosiy e'tibor aksiyadorlar va direktorlarning kompaniyani bankrotlik uchun zaif qilib qo'yadigan va kreditorlarning kompaniyaning barcha aktivlari yoki ularning bir qismiga talabni qaratishdan mahrum etadigan bitimlar va operatsiyalarga qaratiladi [3]. Shu bilan birga, mazkur mezon kreditor uchun amalda ochiq va samarali bo'lgan huquqiy himoya vositalarini ham nazarda tutadi. Shu sababli ko'plab davlatlarning fuqarolik qonunchiligida kompaniyalarni tashkil etish uchun zarur bo'lgan minimal sarmoya miqdoriga, kompaniya sarmoyasiga havola orqali belgilanadigan dividendlarni to'lashni cheklashga, sudlarning kreditorlar manfaatlarini himoya

qilish uchun korporativ pardani bartaraf etish huquqiga, huquqlari ta'minlanmagan kreditorlarni himoya qilish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan direktorlarni kreditorlarning manfaatlarini inobatga olish majburiyatiga va direktorlarni noqonuniy savdo uchun chetlatish yo'li bilan yuridik shaxs to'lovga qobiliyatsiz bo'lganida direktorlar majburiyatini ommaviy bajarishga oid qoidalar o'z aksini topgan. Va nihoyat, ushbu mezon tugatish va qayta tashkil etishning jamoaviy tusini himoya qilishga mo'ljallangan bo'lib, uning maqsadi – bir xil holatda bo'lgan kreditorlarga nisbatan tenglik ta'minlash [4] va to'lovga qobiliyatsizlik ishlari bo'yicha ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish hisoblanadi.

2. Kredit shartnomalari. Yuridik shaxslarni qayta tashkil etish va tugatish jarayonida kreditorlar huquqlarini himoya qilish indeksining ushbu mezonni kreditorlar o'z manfaatlarini himoya qilishda foydalaniladigan “o'ziga o'zi yordam qilish” mexanizmlarining mavjudligi, amal qilish va qo'llanilishi mexanizmlariga taalluqlidir. Bu mexanizmlar majburiyatlar bajarilishini ta'minlashning turli shakllari va garovdan foydalanish imkoniyatlarini nazarda tutuvchi qonuniy choralarni qamrab oladi. Mazkur mexanizmlar jumlasiga ipoteka, o'zgaruvchan to'lovlar, moliyaviy ta'minot va mulk huquqi titulini saqlab qolish qoidalari, kreditorlar manfaatlariga rioya etilishini aktivlarga band solish va sotish yo'li bilan ta'minlash kiradi. Kreditor talablarini tan olish va uning huquqlarini himoya qilishni hamda qayta tashkil etish jarayonida turli kreditorlar huquqlarini muvofiqlashtirishda ham qarzdor faoliyatini nazorat qilish muhim ahamiyatga egadir [5]. Bozorda yangi va murakkab moliyaviy vositalarning paydo bo'lishi va mulkiy talablarning mohiyati chuqurlashuvi qayta tashkil etish jarayonlarida kreditorlar huquqlarini himoya qilishda qarzdor bitimlari va operatsiyalarini nazorat qilishning yangi mexanizmlari yaratilishi va joriy etilishi zaruratini chuqurlashtiradi.

3. Bankrotlik taomillari. Ushbu mezon korporativ qayta tashkil etish va tugatishni tartibga soluvchi taomillarga taalluqlidir. Bu aksiyadorlar va direktorlar tomonidan qayta tashkil etish va tugatish to'g'risida ish qo'zg'atishga, qayta tashkil etish jarayonlaridagi kreditorlar talablarining mazmuni va ta'sir doirasiga, kreditor ko'p bo'lgan hollarda ulardan bittasi tomonidan talablarni bildirish asoslari va tartibiga oid qoidalarga taalluqlidir. Kreditor huquqlarini himoya qiluvchi qonunlar sanoat rivojlanishining turli yo'llarini, shuningdek qonunlarni tayyorlash usuli va ishbilarmonlik muhiti o'zgarishlariga sud va qonunchilik choralarining ahamiyatini belgilab beradigan siyosiy qadriyatlar va huquqiy madaniyat ta'sirini ifodalaydi. To'lovga qobiliyatsizlik tartiboti qarzni jamoaviy undirish vositasi sifatida qaralganda, bu tartibotning maqsadi qoidaga ko'ra kreditorlar mulkiy imkoniyatini maksimal ta'minlash nuqtayi nazaridan belgilanadi [6]. Biroq turli mamlakatlarning, shuningdek bir mamlakatning turli davrlarda qabul qilingan to'lovga qobiliyatsizlik to'g'risidagi qonunlari asosida keng shartnomaviy yondashuvlar va jamoaviy talqinlarni qamrab oladigan boshqa qadriyatlarni ham aniqlash mumkin bo'ladi.

Shu jihatdan qaraganda, yuridik shaxsni qayta tashkil etish va tugatish jarayonlarida kreditorlar huquqlarini himoya qilishning samarali tizimini qonunchilikda belgilash, avvalo, mavjud ijtimoiy-iqtisodiy holatdan kelib chiqishi lozim. Bunda asosiy e'tibor kreditor talablarining real tusdaligi, qayta tashkil etish hujjatlari (taqsimlash balansi va topshirish hujjati)da huquq va majburiyatlarning taqsimoti, qayta tashkil etish taomillariga rioya

etilganligiga qaratilishi zarur. Shuningdek, qayta tashkil etish tartiboti va usullarini amalga oshirish jarayonlarida kreditorning ishtirokini ta'minlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qayta tashkil etish bosqichida bo'lgan yuridik shaxs kreditorlarining huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq masalalarni huquqiy tartibga solishda qonunchilikda uch turdagi kafolatlar belgilanganligi ham bu o'rinda nazarda tutilmog'i zarur. Ushbu kafolatlardan birinchisi kreditorlarni qarzdor – yuridik shaxsni qayta tashkil etish boshlanganligidan xabardor qilish mexanizmining o'rnatilishi hisoblanadi. Bu qoida Fuqarolik kodeksining 42-moddasi birinchi qismidan anglashiladi. Unda belgilanishicha, muassislar yoki tegishli vakolatga ega organ yuridik shaxsni qayta tashkil etish haqida kreditorlarni yozma xabardor qilishi lozim.

Mazkur normada keltirilgan qoidadan mutaxassislar ikkita shartni ajratishadi. Birinchidan, kreditorlarning yozma ravishda xabardor qilinishi va, ikkinchidan, xabarnoma yuridik shaxsning o'zi tomonidan emas, uning muassislari yoki bu haqda qaror qabul qilgan organ tomonidan yuborilishini ko'rsatishadi [7].

Ayni paytda qayta tashkil etish xususida kreditorlarni xabardor qilishga oid mazkur normaning muayyan kamchiliklari mavjudligi ham bir qator mutaxassislar tomonidan qayd etiladi. Ularning fikricha, bu vaziyatda xabardor qilishning aniq muddatlari hamda tartibi belgilanmagan. FKdan farqli ravishda bir qator qonunlarda qayta tashkil etish haqida kreditorlarni xabardor qilish muddatlari aniq belgilangan. Jumladan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 92-moddasida xabardor qilish bo'yicha qayta tashkil etish usullarining turlaridan kelib chiqib 30 va 60 kunlik muddatlar belgilangan.

Ayrim davlatlarda xabardor qilishning dastlab qabul qilingan an'anaviy tartibi kamchiliklari aniqlashtirilib [8], qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsning kreditorlarni xabardor qilish bo'yicha samarali tartibi yaratilgan. Xususan, 2008-yildan boshlab Rossiya Federatsiyasida qayta tashkil etishda ommaviy xabardor qilish to'g'risidagi yangi qoida joriy etildi. Unga ko'ra, yuridik shaxsni qayta tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilgan vakolatli organ yuridik shaxslarni ro'yxatdan o'tkazuvchi organga qayta tashkil etish taomillari boshlanganligi to'g'risida xabar berishga majbur hisoblanadi. Olingan xabar ushbu organ tomonidan yuridik shaxslarning yagona davlat reyestriga yuridik shaxs qayta tashkil etish jarayonida ekanligi to'g'risidagi yozuvni kiritish uchun asos bo'ladi. Shundan so'ng qayta tashkil etish to'g'risidagi xabar bir oyda bir martadan ikki bora ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinishi lozim.

Mutaxassislarning fikricha, mazkur o'zgartirish bir vaqtning o'zida bir nechta vazifalarni hal qilish maqsadini ko'zlagan bo'lsa-da, biroq birinchi navbatda, nafaqat yuridik shaxsning amaldagi, balki istiqboldagi kreditorlarini xabardor qilish kafolatini ta'minlashni nazarda tutadi [9].

Fikrimizcha, qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsning kreditorlari huquqlarini himoya qilishning xabardor qilish tartibidan kreditorlarning manfaatdorligini belgilash bir qadar insofli egallovchilarning huquqlarini himoya qilish imkonini beradi. Bunda kreditorning doimiy sur'atda o'z kontragentlarining holatini kuzatib borishi, ularga nisbatan qayta tashkil etish jarayoni boshlanganda talablarini bildirishidan, avvalo, kreditorning o'zi manfaatdor bo'lishi, keyinchalik ular tomonidan qayta tashkil etishga oid qarorlar va bitimlarni haqiqiy emas deb

topish hamda bekor qilishga oid da'vosini rad etish imkonini beradi. Bunday tartib ayni paytda qayta tashkil etish oqibatida yangidan yuzaga kelgan yuridik shaxs yoki qo'shib olgan yuridik shaxs manfaatlarini himoya qilishni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasining 2001-yil 6-dekabrda 310-II-son "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunining

49-moddasi oltinchi qismida qayta tashkil etilish boshlanishidan o'ttiz kun oldin kreditorlarni xabardor qilish lozimligi nazarda tutilgan. Biroq bunda xabardor qilish burchi FKning 52-moddasidan farqli ravishda yuridik shaxsning ishtirokchilari yoki qayta tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilgan organga emas, balki jamiyatning o'ziga yuklatilgan.

Qonunchilikda yuridik shaxslarni qayta tashkil etishda kreditorlarni xabardor qilish tartibi va muddatlariga nisbatan turli xildagi yondashuvlarning belgilanishi, o'z navbatida, mazkur jarayonni huquqiy tartibga solish hamda fuqarolik-huquqiy munosabat ishtirokchilarining huquq va manfaatlarini ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli FKda yuridik shaxsni qayta tashkil etishda kreditorga xabar berish majburiyati yuklangan shaxsni aniqlashtirish, xabardor qilishning ommaviy tartibini nazarda tutish hamda muddatlarini aniq belgilash lozim bo'ladi.

Kreditorlarni qayta tashkil etish jarayoni boshlanganligidan xabardor qilishning ommaviy tartibini o'rnatishda ayni paytda kreditorlar tomonidan o'z kontragentlari holatini monitoring qilib borish, bu haqdagi ma'lumotlar e'lon qilinadigan ommaviy axborot vositalarining Internet saytlari yoki telegramm kanallariga ulanishi lozimligi

anglashiladi. Bunday amaliyot qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs uchun ham, bu haqda qaror qabul qilgan organ uchun ham, kreditor uchun ham foydali va maqbul hisoblanadi. Yuridik shaxslarning barcha tashkiliy-huquqiy shakllarini qayta tashkil etishda kreditorlarni xabardor qilish muddatlariga oid qoidalarining FKda aniq ifodalanishi turli xildagi talqin va tushunmovchiliklarni bartaraf etadi. Xulosa sifatida aytganda, yuridik shaxsni qayta tashkil etishda kreditor huquqlarini himoya qilishning mexanizmlarini takomillashtirishda xabardor qilish subyektlari, tartibi va muddatlarini aniqlashtirish maqsadga muvofiqdir.

### REFERENCES:

1. F.Q. Qutlimuratov. Qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs kreditorlarining huquqlarini himoya qilish mexanizmlarining umumiy tavsifi. "Yurisprudensiya" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali. 75-bet. 2021/6-son.

2. Nuriddinova Sh.T. Yuridik shaxslarning bekor bo'lish usullari va ularni qo'llashning fuqarolik-huquqiy muammolari: yurid. fan nomz. dis. avtoref. - Toshkent, 2008. - 18 b.

3. Rahmonqulov H. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining birinchi qismiga umumiy tavsif va sharhlar.-Toshkent: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2007, -294b.

4. Zokirov I.B. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik huquqi. -Toshkent: Adolat, 1996-y., -58-59-b.

5. Galazova Z.V. Institut reorganizatsii yuridicheskogo litsa: diss. ... kand. yurid. nauk. M. 205. S. 152.

6. Kalimbetov, E. K., & Adilbaev, B. A. (2023). Yuridik shaxslar bekor bo'lishining usullari va uning huquqiy oqibatlari. SCHOLAR, 1(17), 95-101.
7. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh - 1-jild. URL: <https://www.osce.org/uz/uzbekistan/74875>
8. Agapova O.I. Zashita prav kreditorov pri reorganizatsii yuridicheskix lits: diss. ... kand.yurid.nauk. M. 2007. S. 77, 87.
9. Belyalova A.M. Mexanizm zashiti prav kreditorov reorganizuemogo yuridicheskogo litsa // Probeli v rossiyskom zakonodatelstve. 2018. - № 7. - S. 44.